

TOMBATOSSALS: UNA PROPOSTA DIDÀCTICA¹

Miquel Àngel Oltra Albiach
Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura
Universitat de València

El material de tradició oral és una extraordinària font de riquesa cultural i de coneixement dels pobles. No debades, un dels continguts generals de l'educació primària en la LOE és justament "Conèixer i valorar el patrimoni cultural de la Comunitat Valenciana, dins del context històric, social i lingüístic propi". Així doncs, el currículum incideix en el potencial educatiu de l'ús, la valoració i el coneixement dels textos que reflecteixen la nostra tradició cultural tant des del punt de vista literari i cultural com des d'altres àrees, com ara l'aprenentatge i la recreació de la llengua pròpia com a ens dinàmic.

D'altra banda, no sols ens comuniquem mitjançant el llenguatge verbal, sinó que també expresseu sensacions, emocions, sentiments i pensaments mitjançant altres tipus de llenguatges com ara el gestual, el corporal i fins i tot aquell que fa servir un objecte com una prolongació del propi cos (una màscara, un titella, un objecte d'ús quotidià...). Aquests llenguatges són multifacètics, i es complementen entre si, de tal manera que el treball amb els titelles pot servir de manera privilegiada per al seu desenvolupament, i, sobretot, per al conreu de la competència literària en el doble vessant receptiu i productiu. En aquesta direcció s'inserta la següent proposta de treball amb el *Tombatossals* per al segon cicle d'educació primària fent servir els titelles com a recurs motivador.

1. Introducció. Totes les civilitzacions conserven mites referits als orígens. La funció del mite des del punt de vista etnopoètic, tal com explica Carme Oriol (2002: 69), és explicar esdeveniments que han tingut lloc en un temps anterior al nostre: els protagonistes són éssers amb poders especials, i els temes tenen a veure amb l'explicació de l'origen del món; d'altra banda, la llegenda etiològica, d'acord amb la seua etimologia, és un relat que explica l'origen d'alguna característica concreta del món, i narra esdeveniments que van succeir en un temps remot (Oriol, 2002: 78-79): en aquests gèneres hauríem d'adscriure la tradició oral que serà recollida en la rondalla anomenada *Tombatossals*.

La història de Tombatossals enllaça amb tota una tradició de llegendes relacionades amb gegants (i de les quals trobem mostres referides a la nostra cultura

en algunes rondalles recollides per Enric Valor, Joan Amades o Antoni Alcover). En efecte, la *gegantització* com a procediment d'idealització el trobem en les tradicions literàries d'arreu del món, i han passat també a la literatura d'autor. Les llegendes sobre l'hegemonia dels gegants a la Plana, l'enfrontament amb els primers llauradors i l'expulsió final dels gegants, constitueixen relats profundament inserits en la cultura oral i que compartim amb altres diverses tradicions europees. En aquest cas, la història recollida per Josep Pascual Tirado, relacionada amb un context de canvi en el qual tothom té la sensació que està desapareixent un ordre i s'està esdevenint un nou món (la urbanització i industrialització de la ciutat de Castelló en el primer terç del segle XX), recrea també els orígens mítics de la ciutat i la seua pertinença a la Corona d'Aragó (no hem d'oblidar que el rei Barbut recorda a Jaume I). L'obra és una mena de recordatori d'un món que desapareix. Així ho recull Lluís Messeguer (Pascual Tirado, 1998: 12):

En aquest sentit, comprovaràs que Tombatossals és una petita enciclopèdia d'un món en vies d'extinció, el de la societat valenciana tradicional, representat per tota mena de receptes gastronòmiques, de cançons i versets populars, de jocs infantils, de modismes i frases fetes, de refranys, de festes, de creences i costums de tota mena. Aquesta riquesa constitueix, potser, l'argument o missatge implícit de l'obra.

Tombatossals és, segons el folklore tradicional castellanenc, un gegant bo que amb l'ajuda dels seus amics va fer possible la fundació de la ciutat de Castelló de la Plana. El gegant va nàixer de l'amor entre la Penyeta Roja i el Tossal Gros durant una tempesta produïda per Bufanúvols, en la qual van participar tots els vents tret de la Tramuntana: un munt de còdols van ser desplaçats des de la muntanya a la vall, i d'aquelles pedres va eixir Tombatossals, que com el seu nom indica, tenia força per alçar o tombar turons i muntanyes.

Tombatossals va fer bons amics, també gegants, i van anar a viure tots junts a la Cova de les Meravelles. Allí van viure Tombatossals, Càgueme, Bufanúvols i l'Arrancapins fins que els fills del Rei Barbut els van cridar perquè els ajudaren en alguns assumptes del regne; tanmateix les coses es compliquen, i tots es veuran embolicats en una gran aventura.

Tenim tres obres de referència al voltant del mite del Tombatossals: la que va escriure Josep Pascual Tirado l'any 1930, on recollia la tradició al voltant d'aquesta narració a la comarca de La Plana; la versió per a titelles de l'obra de Pascual Tirado que va escriure l'any 1939 Manel Segarra Ribes i que es va anomenar *La filla del rei*

Barbut; i, finalment, la versió per a òpera d'aquesta farsa per a titelles, escrita per Matilde Salvador i estrenada a Castelló el 1943.

Josep Pascual Tirado va nàixer a Castelló el 1884 i va morir el 1937. Després de cursar el batxillerat es va ocupar de les terres de la seua família, i a partir de 1920 va començar a publicar en el Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura. Les narracions en aquesta publicació van ser recollides en dos volums: *Tombatossals* i *De la meua garbera*. Manel Segarra Ribes va fer una versió per a titelles del *Tombatossals*, a la qual va posar per títol *La filla del rei Barbut*, i que es va estrenar a la ciutat de La Plana el 1939. Aquest és el llibret que Matilde Salvador faria servir per a la seua versió operística.

Matilde Salvador Segarra va nàixer a Castelló de La Plana l'any 1918 i va morir a València el 2007. Va estudiar piano amb Joaquina Segarra i composició amb Vicente Asencio. A més de *La filla del rei Barbut* ha compost una altra òpera, *Vinatea*, que va ser estrenada el 1974 al Liceu de Barcelona. A banda de les dues òperes, és autora de diversos ballets, misses, el *Retaule de Nadal*, nombrosos cicles de cançons per a veu i piano i per a veu i orquestra, el *Betlem de la Pigà*, el *Cant a la Terra Nativa*, *Les Hores* (cantata per a baríton, cor i orquestra), i abundant música coral, de cambra i escènica. Al llarg de la seua vida va rebre un gran nombre de guardons i premis, entre ells la Distinció al Mèrit Cultural de la Generalitat Valenciana i la Medalla d'Or de la Universitat Jaume I de Castelló.

Quant al text, *La filla del rei Barbut* recrea, segons la història del *Tombatossals* de Tirado, els orígens de Castelló a partir d'elements mitològics, amb una estructura dividida en quatre actes. En el primer la infantona Merilde, filla del Rei, recita un proemi abans d'alçar-se el teló. La primera escena ens mostra l'habitació de Merilde, i a aquesta contant-li les penes d'amor a la seua assistenta, Josepa Maria.

El segon acte situa l'acció al pati d'armes del palau reial, on apareix el rei Barbut amb els seus fills Tahor i Casse (que representen l'horta i el secà), els quals només pensen a jugar i no assumeixen les seues responsabilitats com a futurs reis. El Rei, que se sent vell i cansat, ha decidit repartir el regne entre ells i casar la filla amb un altre rei. Perquè li ajude en aquests menesters ha manat cridar el gegant *Tombatossals*, que arriba al regne de manera apoteòsica i atronadora.

Després de l'arribada de Tombatossals i del seu seguici, el Rei li encomana la transformació del país. Es presenten els personatges encarregats de les diverses tasques: Arrancapins (la missió del qual és acabar amb les males herbes i els arbres danyosos), Bufanúvols (que farà ploure perquè cresquen les collites), Càgueme (que no sap fer res) i el mateix Tombatossals (el qual enderroca muntanyes, anivella terres i embassa l'aigua dels rius). Finalment, mentre el gegant i la seua tropa s'acomiaden abans d'iniciar la tasca, la infantona descobreix que està enamorada del Tombatossals i li envaeix una gran melangia.

En l'últim acte, novament al palau, Tombatossals anuncia la seua tornada, després d'haver passat dos anys organitzant el regne i d'haver conquerit les Illes Columbretes. La infantona recupera l'alegria, i tant ella com el Rei es disposen a rebre el gegant com es mereix. Però aquest torna per sorpresa i es retroba amb Merilde. Ambdós reben la benedicció reial i l'oferiment del regne per part dels dos prínceps hereus, que segueixen preferint els jocs a governar el país. L'obra finalitza amb la *Marxa del rei Barbut*.

L'obra i els seus personatges són ben coneguts a la ciutat de Castelló i a les comarques del nord del País Valencià, però, tal com ha succeït fins fa ben poc amb el *Betlem de Tirisiti*, es tracta de manifestacions que han quedat en un pla diguem-ne local, i que mereixen sens dubte el reconeixement, la valoració i la promoció com a patrimoni del poble valencià, i, així mateix, mereixen un lloc en l'escola per tota una sèrie de peculiaritats ben aprofitables des del punt de vista de l'educació literària.

2. Marc teòric. El decret curricular d'educació primària per a la Comunitat Valenciana recull les pautes oficials i la informació necessària per al desenvolupament curricular de centre i d'aula en totes les àrees. Trobem allí, per tant, la base legal i els fonaments didàctics d'aquesta activitat interdisciplinària, vinculada preferentment a les àrees de Llengua i Literatura, Educació Artística i Educació Física.

Quant a les competències bàsiques, treballarem de manera preferent amb les següents:

- Competència en comunicació lingüística
- Competència cultural i artística
- Competència social i ciutadana

- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic

- o **Vinculació amb el currículum.** Abans de concretar les activitats que plantegem desenvolupar en cada sessió, concretem els objectius generals i els objectius d'àrea que ens proposem i els continguts que es treballen, d'acord amb el currículum vigent d'educació primària. Tot i aquesta divisió dels objectius per àrees, partim de la idea bàsica del treball interdisciplinari, tal com recomana l'esmentat decret curricular

OBJECTIUS

Objectius generals de l'etapa

- Comunicar-se a través dels mitjans d'expressió verbal, corporal, visual, plàstica, musical i matemàtica; desenrotllar la sensibilitat estètica, la creativitat i la capacitat per a disfrutar de les obres i de les manifestacions artístiques.
- Desenrotllar tots els àmbits de la personalitat, així com una actitud contrària a la violència i als prejudis de qualsevol tipus.

Objectius d'àrea

VALENCIÀ: LLENGUA I LITERATURA

CASTELLÀ: LLENGUA I LITERATURA

- Comprendre discursos orals i escrits en els diversos contextos de l'activitat social i cultural, i analitzar-los amb sentit crític.
- Expressar-se oralment i per escrit de forma adequada en els diversos contextos de l'activitat social i cultural, per a satisfer necessitats de comunicació i per a explorar camins que desenrotllen la sensibilitat, la creativitat i l'estètica.
- Participar en diverses situacions de comunicació i utilitzar la llengua oral de manera adequada en l'activitat social i cultural, aplicar les regles bàsiques de la comunicació oral i adoptar una actitud de cooperació i de respecte amb els sentiments, les idees, les opinions i el coneixement dels altres.
- Usar els mitjans de comunicació social i les tecnologies de la informació per a obtenir, interpretar i valorar informacions de diversos tipus i opinions diferents, i com a instruments de treball i d'aprenentatge.
- Utilitzar les destreses bàsiques de la llengua (escoltar, parlar, llegir, escriure i conversar) eficaçment en l'activitat escolar tant per a buscar, arregar, processar informació, elaborar i memoritzar conceptes, com per a escriure textos propis de l'àmbit acadèmic amb iniciativa, responsabilitat i esforç.

- Utilitzar la lectura com a font de plaer i d'informació, considerar-la com un mitjà d'aprenentatge i d'enriquiment personal, i acostar-se a les obres de la tradició literària per a desenrotllar hàbits de lectura.
- Comprendre textos literaris de gèneres diversos adequats quant a temàtica i complexitat, així com iniciar-se en els coneixements de les convencions específiques del llenguatge literari.

CONeixEMENT DEL MEDI NATURAL, SOCIAL I CULTURAL

- Reconèixer les diferències i semblances entre grups i valorar l'enriquiment que suposa el respecte per les diverses cultures que integren el món sobre la base d'uns valors i drets universals compartits.

EDUCACIÓ ARTÍSTICA

- Mantindre una actitud de busca personal o col·lectiva, articulant la percepció, la imaginació, la indagació, la sensibilitat junt amb la reflexió a l'hora de realitzar i gaudir de diferents produccions artístiques.
- Desenrotllar una relació d'autoconfiança amb la producció artística personal, respectant les creacions pròpies i les dels altres a més de saber rebre i expressar crítiques i opinions.
- Planificar i realitzar produccions artístiques, d'elaboració pròpia o ja existents, individualment i de forma cooperativa, assumir distintes funcions i col·laborar en la resolució dels problemes que es presenten per a aconseguir un producte final satisfactori.

EDUCACIÓ FÍSICA

- Utilitzar els recursos expressius del cos i el moviment, de manera estètica creativa i autònoma, comunicant sensacions, emocions i idees.
- Desenrotllar la iniciativa individual i l'hàbit de treball en equip, acceptant les normes i regles que prèviament s'establisquen.
- Participar en activitats físiques compartint projectes, establint relacions de cooperació per a aconseguir objectius comuns, resolent per mitjà del diàleg els conflictes que puguem sorgir i evitant discriminacions per característiques personals, de gènere, socials i culturals.

CONTINGUTS

VALENCIÀ: LLENGUA I LITERATURA

CASTELLÀ: LLENGUA I LITERATURA

- Consciència positiva de la varietat lingüística i cultural existent en el context social i escolar com una manifestació enriquidora a la qual s'aporta i de la qual es participa.

- Interés i respecte per les sensacions, les experiències, les idees, les opinions i els coneixements expressats pels parlants d'altres llengües.
- Ús d'un llenguatge no discriminatori i respectuós amb les diferències lingüístiques, culturals, ètniques o de gènere.
- Coneixement i ús de les estratègies i de les normes per a l'intercanvi comunicatiu com a instrument de comunicació: escolta atenta, exposició clara i respecte del torn de paraula; a través de la participació i de les aportacions, el control de la impulsivitat, amb respecte a les sensacions, experiències, idees, opinions i coneixements dels altres, amb atenció a les fórmules de cortesia i de relació social.
- Ús adequat dels elements lingüístics i no lingüístics en les produccions orals: gest, ritme i entonació. Comprensió i expressió de missatges verbals i no verbals.
- Valoració de l'escolta com a mitjà per a adquirir informació i per a aprendre.
- Coneixement funcional dels elements narratius (estructura narrativa lineal, personatges principals i secundaris, missatge de la història, narració en primera i tercera persona...), poètics (longitud dels versos, introducció als recursos expressius bàsics del llenguatge poètic, rima, formació de les estrofes més senzilles i habituals...) i teatrals (divisió del text en escenes, estructura de la història en plantejament, nus i desenllaç, tipografia diferent per als noms dels personatges, els seus parlaments i les acotacions...) i aplicació d'estos coneixements a la comprensió i a la interpretació dels textos.
- Iniciació a l'adjectivació com a recurs fonamental en la descripció i a la transposició de textos (dramatització d'un relat, conversió d'un relat en còmic, recitació d'un poema amb acompanyament musical).
- Coneixement, identificació i lectura guiada de diferents mostres de textos literaris: literatura tradicional oral (rondalles, faules, contalles, llegendes, cançons, auques, retafiles...); adaptacions d'obres clàssiques o mostres de literatura infantil o actual del gènere narratiu (contes, biografies, relats...) i d'altres gèneres (el teatre, el còmic o la poesia), tant en suport escrit com audiovisual.
- Pràctica de diferents tipus d'audició i de lectura d'obres adequades a l'edat i als interessos de l'alumnat: escolta guiada, lectura guiada, lectura personal i silenciosa i lectura en veu alta.
- Valoració del text literari com a font de plaer, de joc, d'entreteniment, de coneixement d'altres mons, temps i cultures, d'aprenentatge i com a mitjà d'organitzar-se i de resoldre problemes de la vida quotidiana.

- Audició, comprensió i memorització de diferents textos, recitació de poemes, dramatització de textos teatrals adequats a l'edat i de producció pròpia, amb el ritme, la pronunciació i l'entonació adequades.
- Dramatització de textos literaris no teatrals adequats a l'edat i de produccions pròpies.
- Producció de textos d'intenció literària per a comunicar sentiments, emocions, estats d'ànim o records (narracions, poemes, diàlegs escenificats, descripcions, còmics, redaccions...), a partir de l'exploració de les possibilitats expressives de la llengua per mitjà de l'observació i de l'anàlisi de textos models (com històries o contes narrats per la professora o professor) i de l'ajuda de distints recursos i jocs que estimulen la imaginació i la creativitat.
- Valoració de la reflexió sobre la llengua com a mitjà d'enriquiment dels recursos lingüístics personals en l'èxit d'una bona comprensió i d'una expressió correcta, apropiada i genuïna. Acceptació, respecte i valoració positiva de les normes i convencions lingüístiques bàsiques.
- Utilització dirigida de les tecnologies de la informació i de la comunicació i dels diferents tipus de biblioteques (d'aula i de centre), de forma que es mostre respecte per les seues normes de funcionament, amb la finalitat d'obtenir informació i models per a la composició escrita.

CONEXEMENT DEL MEDI NATURAL, SOCIAL I CULTURAL

- Introducció als estils artístics. Grans artistes de la Comunitat Valenciana i d'Espanya. La riquesa artística de la Comunitat Valenciana. Reconeixement i valoració del seu patrimoni artístic.
- Esdeveniments i persones rellevants en la història d'Espanya, amb especial referència a la Comunitat Valenciana.

EDUCACIÓ ARTÍSTICA

- Respecte i atenció de l'entorn, de les obres que constitueixen el patrimoni cultural, de les produccions pròpies i de les dels altres.
- Observació d'elements de l'entorn per a l'estudi de les escales i proporcions entre els objectes.
- Construcció de mòbils, estructures, maquetes, joguets, volums exempts o en relleu.
- Construcció de decorats i màscares i elaboració de maquillatges per a la representació teatral.
- Audició activa d'una selecció de peces musicals de distints estils i cultures, del passat i del present, i reconeixement d'alguns trets característics.
- Comentari i valoració de concerts i representacions musicals.

EDUCACIÓ FÍSICA

- Equilibri estàtic i dinàmic.
- Valoració i acceptació de la pròpia realitat corporal i de la dels altres, per a augmentar la confiança en les seues possibilitats: autonomia i autoestima.
- Disposició favorable a participar en activitats diverses. Acceptar les diferències individuals en el nivell d'habilitat i valorar l'esforç personal.
- Millora de l'espontaneïtat i de la creativitat en el moviment expressiu.
- Expressió d'emocions i sentiments a través del cos, en el gest i el moviment.
- Recreació de personatges reals i ficticis i els seus contextos dramàtics.
- Utilització dels objectes i materials i les seues possibilitats en l'expressió.
- Gaudi per mitjà de l'expressió i comunicació a través del propi cos.
- Valoració dels recursos expressius i comunicatius del cos, propis i de les companyes i els companys.

○ **Característiques de l'alumnat.** En el període que correspon al segon cicle d'Educació Primària (dels 8 als 10 anys), l'individu abasta una sèrie important de fites en els plans cognitiu, motor, afectiu i social.

Des del punt de vista cognitiu, assistim al desenvolupament del pensament lògic concret, però lligat a la manipulació d'objectes. La gran capacitat d'observació i el pensament intuïtiu s'uneixen en aquest moment a l'augment del desig de saber i de la capacitat de retenció de dades; també la memòria experimenta en aquest moment un ampli progrés. Trobem així mateix una major capacitat d'atenció per part del xiquet o la xiqueta, que, d'altra banda, ha arribat a la reversibilitat. Finalment, l'egocentrisme característic d'etapes anteriors va experimentant una progressiva recessió fins desaparèixer per complet.

Quant al desenvolupament motor, l'alumne o l'alumna d'aquest cicle experimenta una gran necessitat de moviment, i, cap als nou anys arriba a la maduració nerviosa: els moviments es faran més harmònics, més precisos i més segurs. L'individu serà també capaç de distingir les nocions dreta-esquerra en els altres, desenvolupa la noció del temps, adquireix consciència dels eixos corporals i desenvolupa el domini òculo-manual.

Pel que fa al desenvolupament afectiu, trobem la impaciència com una característica bàsica d'aquesta etapa, juntament amb la tendència de l'individu a dramatitzar exageradament el que li succeeix. Igualment, trobem una gran

susceptibilitat a les crítiques i a les al·lusions, i incipients problemes de consciència.

Finalment, és el moment de la organització del tracte social i l'edat de la colla, de la disminució de l'egocentrisme i de l'augment de la disposició a la col·laboració amb els iguals en els jocs, i al respecte de les regles. A poc a poc hi ha una desvinculació de la família i del mestre o la mestra, i apareixen les primeres amistats fixes i duradores; apareixen també els herois ideals (amb biaixos per raó de sexe més o menys accentuats segons els contextos). La vida social, en definitiva, experimenta un enriquiment notable i hi ha una integració emocional en el grup social, amb l'autoconsciència de ser ja major tot i que les relacions continuen marcades per una forta separació per sexes.

Quant a aspectes directament relacionats amb el treball amb titelles, Angoloti (1990: 185) destaca el fet que en aquesta edat l'alumne o alumna ja és capaç d'escriure, de parlar amb soltesa i de passar al paper allò que li ocorre o s'imagina en forma de contes o històries. Aquesta qualitat serà un dels fonaments del treball literari amb titelles, com també ho és la major capacitat de resoldre problemes tècnics, d'organitzar-se i de manipular una considerable quantitat de materials, juntament amb la capacitat de fascinació i d'entusiasme pròpia del moment infantil en el qual encara es troba. Quant als tipus de titella més apropiats, podem introduir elements més complexos als titelles de guant, a les manyoples, als cabets..., i introduir-ne altres com ara la marota. Així mateix, es pot introduir el teatret, i participar-ne en la construcció. D'altra banda, el xiquet o la xiqueta ja han assumit el procés d'identificació-distanciament del joc dramàtic, i per tant ja sap entrar i eixir del personatge; els assajos començaran a tenir una gran importància; finalment, cap al final d'aquesta etapa i en la següent, trobem un alumnat més exigent com a espectador: amb aquest inici del procés de crítica s'obren noves possibilitats del treball literari a l'aula, i el moment de crítica i avaluació del treball serà fonamental.

- **Metodologia de treball, estructura de les sessions.** La metodologia ha de ser participativa, motivadora, globalitzadora, significativa, socialitzadora, cooperativa, activa i sensibilitzadora. La metodologia es fonamenta en el respecte a les característiques de l'alumnat, tant pel que fa a les fases del desenvolupament com quant a les peculiaritats concretes de la classe i de les necessitats educatives especials. D'altra banda, és molt important fer de la pròpia experiència el punt de partida dels aprenentatges perquè siguin realment significatius per a l'aprenent. Finalment, alternarem l'activitat i el joc amb la reflexió i la producció del text literari, de

manera que les competències que pretenem aconseguir es reforcen amb els diversos continguts.

Començarem les sessions amb una introducció general a les activitats que realitzarem: presentació del text, creació de grups i distribució de tasques. Les successives sessions estaran dedicades al treball de lectura dramatitzada del text, i a la contextualització amb altres obres de temàtica similar, a la recollida d'informacions diverses sobre el tema, al disseny i construcció dels titelles i l'espai escènic, a l'elaboració de materials diversos i als assajos per a la representació final.

És molt important l'aspecte col·laboratiu del treball. El desenvolupament en grup de les diverses activitats de la unitat didàctica afavoreix l'aprenentatge individual, alhora que facilita la socialització i la pràctica d'habilitats diverses, com ara les de negociació i les convencions que regeixen els debats i els intercanvis lingüístics. Així mateix, en aquest tipus de treball afavorim el sentit de la responsabilitat individual davant el grup, ja que es tracta d'una manera de treballar en la qual el col·lectiu no anul·la ni desplaça la tasca individual i coordinada de cadascun dels components.

○ **Temporalització.** La unitat didàctica està constituïda en principi de 12 sessions, amb una periodicitat setmanal. S'hi pot dedicar una de les hores de l'àrea Valencià: Llengua i Literatura o Castellà: Llengua i Literatura, o bé consensuar la repartició del temps amb les altres àrees implicades en l'activitat. És aconsellable desenvolupar les sessions en el segon trimestre del curs, per diversos motius:

- Els alumnes es coneixen millor i hi ha una major integració del grup-classe.
- El nivell maduratiu és més alt en cada nivell (sobretot si plantegem l'activitat en el segon any del cicle).
- El coneixement de l'alumnat per part de la mestra o el mestre és major.
- L'alumnat ja té assumit el mètode de treball de la mestra o el mestre, i també el funcionament general de la classe.

Lògicament, aquesta proposta inicial pot ser (i hauria de ser) modificada atenent les característiques concretes dels centres i de l'alumnat. És aconsellable en principi no dedicar-hi més d'una o dues sessions setmanals, per tal d'evitar la monotonia i el consegüent cansament per part de l'alumnat.

○ **Recursos.** El material que farem servir serà divers, sobretot en funció del tipus de titella que farem servir. Un suggeriment de material necessari, si partim de titelles senzills de quant o de tiges, seria el següent:

- Cartolines
 - Retoladors, ceres, llapis de colors...
 - Cola
 - Pals (per a les tiges)
 - Teles
 - Boles de suro
 - Teatret de titelles (si no es disposa d'un, es pot realitzar amb un pal horitzontal damunt de dues taules amb una tela)
 - Paper continu per al fons escenogràfic
 - Ordinadors connectats a Internet i impressora.
- Canó projector

○ **Atenció a la Diversitat.** Partim de la idea que cada persona és diferent, i això ens proporciona una base per tal de treballar la diversitat a l'aula de manera oberta i positiva. La diversitat de l'alumnat es tradueix en una diferència d'interessos i d'expectatives, d'eleccions, d'autonomia personal, d'afectivitat, de capacitats, de característiques i de ritmes d'aprenentatge.

La idea que cal respectar i valorar positivament la diferència és bàsica en un projecte que pretén justament treballar la creativitat i l'educació literària en un context divers i intercultural. Així doncs, es pretén aconseguir el nivell més alt de creixement personal en cadascun i cadascuna dels i les alumnes, amb una especial atenció als menys capacitats, als més discriminats i als necessitats d'atenció educativa especial. Així, per exemple, en l'alumnat immigrant aquest interès se centrarà en la incorporació participativa al grup, en el foment del gust per l'activitat dramàtica i en l'estímul a l'aprenentatge de la llengua pròpia del País Valencià. El currículum vigent contempla com a principi la flexibilitat en la configuració, justament per tal d'assegurar-ne l'atenció a la diversitat:

La configuració del currículum, per tant, ha de desenrotllar-se amb la suficient flexibilitat perquè els centres, en l'ús de la seua autonomia, puguen concretar-lo en el seu projecte educatiu, per tal que la intervenció educativa tinga com a principi la diversitat de

l'alumnat. D'esta manera, es garantix el desenrotllament personal de tot l'alumnat, al mateix temps que una atenció individualitzada en funció de les necessitats de cada alumna i alumne. Així, els centres de la Comunitat Valenciana donaran resposta a les expectatives de la ciutadania, oferint una educació de qualitat que haurà de ser útil al llarg de tota la vida i que permetrà a l'alumnat afrontar els reptes del nou context social.

Amb esta finalitat, en este decret es configuren els elements organitzatius suficients perquè els equips docents adopten les decisions relatives a la distribució dels continguts i dels criteris d'avaluació en el centre, així com la seqüenciació i l'estructuració en unitats didàctiques, que quedaran reflectides en les programacions docents².

Quant a les estratègies relacionades amb els objectius d'atenció a la diversitat, proposem aquestes (Martín, Cabañas i Gómez-Escalonilla, 2005: 29):

- a) Proposta d'activitats relacionades amb el respecte i la valoració de la diversitat de l'alumnat.
- b) La integració de cadascun dels i de les alumnes en grups.
- c) La utilització del reforç positiu de l'alumne o l'alumna davant la resta del grup.
- d) La creació de situacions que es puguen resoldre sense excessiva dificultat per cadascun dels i de les alumnes.
- e) El desenvolupament, en cada persona de la classe, d'una visió positiva de si mateix i de la pròpia capacitat de resolució de situacions diverses.
- f) L'estima de la pròpia cultura i l'interés per compartir-la amb la resta del grup; gust per conèixer altres cultures.

○ **Criteris d'Avaluació.** Partim dels criteris d'avaluació que estableix el currículum per al segon cicle de primària pel que fa a l'àrea de Valencià: Llengua i Literatura i Castellà: Llengua i Literatura, i de la resta d'àrees implicades en un treball clarament interdisciplinari com aquest. Així, aquests criteris seran els següents:

VALENCIÀ: LLENGUA I LITERATURA

CASTELLÀ: LLENGUA I LITERATURA

- Participar en situacions de comunicació, dirigides o espontànies, respectant les normes de la comunicació: torn de paraula, escoltar, exposar amb claredat i entonar adequadament.
- Llegir en silenci valorant el progrés i la velocitat lectores, memoritzar i reproduir textos senzills.
- Estimar el valencià, estar motivat cap al seu domini, i usar-lo

progressivament en situacions informals i formals, per a comunicar-se i per a aprendre.

CONeixEMENT DEL MEDI NATURAL, SOCIAL I CULTURAL

- Reconéixer, identificar i posar exemples del patrimoni natural, historico-artístic i cultural de la Comunitat Valenciana, tot indicant accions que contribuïsquen a la seua protecció.

EDUCACIÓ ARTÍSTICA

- Buscar, seleccionar i organitzar informacions sobre manifestacions artístiques del patrimoni cultural propi i d'altres cultures, esdeveniments, creadors i professionals relacionats amb les arts plàstiques i la música.
- Formular opinions sobre les manifestacions artístiques a què s'accedix demostrant el coneixement que es té d'estes i una inclinació personal per a satisfer el gaudi i omplir el temps d'oci.
- Realitzar representacions plàstiques de forma cooperativa que impliquen organització espacial, ús de materials diversos i aplicació de diferents tècniques.
- Comprovar les possibilitats de materials, textures, formes i colors aplicats sobre diferents suports.

EDUCACIÓ FÍSICA

- Proposar estructures rítmiques senzilles i reproduir-les corporalment o amb instruments.
- Utilitzar els recursos expressius del cos i implicar-se en el grup per a la comunicació d'idees, sentiments i representació de personatges i històries, reals o imaginàries.

EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA I ELS DRETS HUMANS

- Mostrar un adequat nivell de coneixement dels propis límits i virtuts.
- Identificar i respectar les diferències i característiques dels altres.
- Assumir responsablement les conseqüències de les accions personals.
- Argumentar i defensar les opinions pròpies.
- Escoltar i respectar críticament les opinions dels altres.
- Acceptar i practicar les normes de convivència.
- Participar en la presa de decisions del grup.
- Utilitzar el diàleg per a afavorir els acords.
- Assumir obligacions i responsabilitats.

L'avaluació és un element fonamental de qualsevol activitat didàctica, i contempla tres aspectes bàsics i complementaris entre sí (Angoloti, 1990: 180):

- a) Avaluació contínua durant el procés, per tal de revisar el que està fent, incorporar elements nous, corregir errors i interessar-se per noves maneres de treballar. Aquesta avaluació la realitzen docents i alumnat.
- b) Avaluació final per part de l'alumnat. Segons les possibilitats de cada classe i de cada nivell, suposa l'autoavaluació del grup: percebre els avanços i també els punts febles per tal de buscar solucions per al futur. S'ha de posar èmfasi en el treball coordinat del grup.
- c) Avaluació realitzada pel professor i pels espectadors. Pretén constatar la comprensió de la història i el procés d'expressió que ha seguit el grup.

3. Sessions de treball. A banda de les sessions orientatives que proposem, seria convenient l'assistència a algun espectacle de titelles durant el període de l'activitat, o bé el visionat d'algun espectacle valencià de titelles de guant o de tija³. No hem d'oblidar tampoc que aquesta obra per a titelles té una versió operística de Matilde Salvador, la qual cosa obri tota una sèrie de possibilitats didàctiques per al seu ús en la classe de música, o bé de manera coordinada entre el professorat de les diverses àrees. Una possibilitat afegida a les que ací plantegem seria la representació de la versió per a òpera (amb el material sonor d'alguna de les gravacions existents) o, fins i tot, l'assaig en classe i la posterior interpretació d'alguns dels temes de l'òpera.

Sessió 1. La primera reunió serà una presa de contacte amb el tema, i una primera mirada motivadora al text del *Tombatossals*. Podem fer servir tant la versió de Pascual Tirado com l'adaptació per a titelles de Segarra Ribés, segons les característiques de cada classe (en el primer cas hauríem de fer l'adaptació dramàtica, mentre que en el segon només caldria fer alguns canvis puntuals ja que es tracta d'un text dramàtic pensat per a titelles). En qualsevol cas, lliurarem el text a l'alumnat per tal que es familiaritze amb ell. Una manera de presentar el text, es repartir cada acte a un grup i demanar que el lligen i el presenten al grup-classe. Parlarem dels gegants com a protagonistes de la literatura tradicional i d'autor, i demanarem a l'alumnat que, per a la següent sessió, hagen fet una petita recerca a casa (amb pares, avis i altres familiars) sobre històries o contes tradicionals amb gegants, que hauran d'escriure i dur a la classe el dia següent. Hem de fer notar l'interés d'aquesta activitat en un context multicultural, on els temes i les històries poden ser més diverses i enriquidores com més diversitat cultural trobem a l'aula; a més a més es pot fer veure a l'alumnat

com, per davall de les peculiaritats lingüístiques, històriques i culturals, hi ha temes transversals presents en les literatures d'arreu del món.

Sessió 2. La segona sessió farem un treball de literatura comparada, a partir del text de *La filla del rei Barbut*, del material que l'alumnat haurà recollit a casa, i d'alguns textos que el docent aportarà. Una proposta en aquest sentit podria ser el treball comparat, a partir d'una sèrie de qüestions que el docent plantejarà, entre els textos que ja tenim sobre gegants i un parell més:

- *El Gegant egoista*, d'Oscar Wilde⁴
- *El Gegant del Romaní*, d'Enric Valor⁵

El docent presentarà els textos i els repartirà per grups. És interessant que cada grup presente a la resta les conclusions sobre el tema, ja que és una manera de posar-se davant d'un auditori per tal de trencar pors i reticències i poder després treballar el teatre amb més desinhibició.

Sessió 3. La tercera sessió seria interessant fer un visionat d'algun espectacle de titelles valencià en suport audiovisual. Si no es tracta d'un espectacle llarg, se'n podrien veure dos diferents amb diverses tècniques de manipulació, per tal que l'alumnat visualitze el que volem aconseguir amb la Unitat Didàctica.

Sessió 4. Les tres sessions següents les aprofitarem per decidir aspectes tècnics com ara el sistema de manipulació i començar la construcció dels titelles. És important repassar el text per veure les necessitats, tant pel que fa als ninots com quant als altres elements d'escenografia. Per grups, assignarem tasques i començarem la construcció.

Sessió 5. Continuem amb la construcció dels titelles i dels elements necessaris per a l'escenografia. Hem de resoldre les qüestions tècniques que se'ns presenten, i decidir, per exemple, si farem la representació en un teatret de titelles, sobre una taula, darrere d'una tela, etc...

Sessió 6. En aquesta sisena sessió conclourem la construcció dels titelles i de la resta de material, principalment els decorats de les successives escenes. Podem dur a terme les primeres proves, tant pel que fa als moviments dels titelles com dels canvis d'escena.

Sessió 7. Dedicarem aquesta sessió a l'assignació de tasques en el muntatge de l'obra. Hem de recordar que hi ha moltes professions en el teatre, i que totes són igualment importants. Una vegada assignades les diferents tasques, els manipuladors començaran a experimentar amb els titelles i els seus moviments, els encarregats de llegir el text començaran les lectures dramatitzades, i el personal de sala, regidors i tècnics es dedicaran a tasques com ara la confecció de cartells i de fullets de mà per a l'estrena. En totes aquestes comeses és interessant tenir a prop Internet per poder solucionar, amb l'ajuda del docent, els dubtes que es puguin presentar.

Sessió 8. Continuem amb les diverses tasques de la sessió anterior. El fet que no siga imprescindible memoritzar el text per a la representació (ja que manipuladors i veus es troben ocults darrere del teatret), no significa que no hàgem d'assajar-lo convenientment, i, sobretot, que no hàgem de dur a terme exercicis de respiració, de vocalització i de declamació. En aquesta sessió podem reprendre els assajos (que ja vam iniciar amb la lectura dramatitzada del text) amb la declamació per grups d'algun dels fragments de l'obra. Atenent al fet que és un text en vers, cal parlar esment sobretot a la dicció, al ritme i a les pauses que corresponguen. Un possible fragment per a l'exercici podria ser el següent, que correspon al tercer acte:

*Dalt d'un pi
hi ha un molí
que repica
el tamborí.
Va a la una,
va a les dos,
va a les tres,
va a les nou.
Herba seca
per al bou.
El bou i la vaca
rosseguen l'estaca,
i el pare Vicari
s'ha comprat
un relicari.
De que sí,*

*de que no,
de Vicent
el Guitarró.
Vicent, Vicent,
els bous se'n van
a la font de Periquet.
Matarem un pardalet;
si és d'or o si és d'argent,
que isca la Infanta de repent.*

Sessió 9. Les tres últimes sessions estaran constituïdes pels assajos de l'obra, primer amb els elements separats (manipuladors, text, canvis d'escena, etc.), i, sobretot en l'última sessió d'assajos, amb tots els elements junts. És el moment d'afegir alguns elements auxiliars, com ara la música (si no s'ha optat per la versió operística).

Sessió 10. Assajos. És també el moment de començar a publicitar l'obra pel centre, amb els cartells i els fullets de mà que s'han confeccionat en les sessions anteriors.

Sessió 11. Assaig general i últims ajustaments. És molt important que queden clars tots els aspectes referits a la representació, que cada acció i cada efecte estiguen assignats a una persona responsable, i que tots els dubtes estiguen resolts. També es pot dedicar aquesta sessió a realitzar exercicis de relaxació i de control de la respiració.

Sessió 12. Representació. Atenent a les característiques del grup i del centre, el mestre o la mestra decidirà si es pot dur a terme una representació per a les classes del cicle, per a tot primària, o fins i tot oferir-la a les classes d'educació infantil.

4. Bibliografia específica

a) *Per a la construcció dels titelles i de l'espai escènic:*

Coad, L. (2007). *Marionette sourcebook: theory & technique*. North Vancouver: Charlemagne Press.

Genua, E. (2009). *Un tesoro en nuestras manos: los títeres*. Donostia: Erein.

Pereiro, A. i altres (s. d.) *Manualidades: fabrica tus títeres*. Madrid: Susaeta.

Ricart, M.; Rial, R. (1985). *Els titelles a l'escola*. Barcelona: Eumo.

b) *Per a aprofundir més en el tema:*

Cervera, J. (1996) *La dramatización en la escuela*, Madrid: Bruño.

Currell, D. (1976) *The complete book of puppetry*, Londres: Pitman Publishing.

Tappolet, U. (1982) *Las marionetas en la educación*, Barcelona: Editorial Científico-Médica.

¹ Aquest article s'emmarca en el projecte de I+D "Educación literaria e interculturalidad" (EDU2008-01782/EDUC) finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación del Gobierno de España.

² Decret 111/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana. DOCV 24 de juliol de 2007.

³ El Centre de Documentació de Teatres de la Generalitat Valenciana posseeix un fons molt complet d'enregistraments en suports diversos de les obres de les companyies valencianes, i d'altres comunitats d'Espanya i de diversos països. Així mateix, les companyies solen tenir els seus respectius espectacles enregistrats; finalment, centres com per exemple el Museu Internacional de Titelles d'Albaida tenen abundant documentació enregistrada de grups diversos.

⁴ Hi ha diverses edicions en valencià, per exemple: *El Príncep feliç – El Gegant egoïsta*. Editorial Teide, 2009.

⁵ *Rondalles Valencianes III: El Gegant del Romani; L'envejós d'Alcalà; El xiquet que va nàixer de peus; El ferrer de Bèlgida*. Edicions del Bullent, 2000 (4a).